

Nyelvpolitika Ukrajnában, 2015. március

*Ki a bűnös, ne kérjünk,
ültessünk virágot,
szeressük és megértsük
az egész világot:
egyik rész a munkára,
másik temetésre:
adjon Isten bort, buzát,
bort a feledésre!*

(Babits Mihály:
Húsvét előtt)

1. Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna nyelvi helyzete hosszú évek óta feszült (Besters-Dilger ed. 2008, 2009; Majboroda et al. eds. 2008). Az ország a Szovjetunió széthullása után a nemzeti egységet formáló függetlenségi küzdelmek nélkül vált szuverénné. Az új állam előtt a nyelvi kérdés rendezésének két útja állt. Az egyik – több nyugat-európai országhoz hasonlóan – két hivatalos nyelv és több-kevesebb autonómiát élvező régiók harmonikus együttműködését feltételezi. Ukrajna azonban máig képtelen elismerni azt a nyilvánvaló tényt, hogy az „ukrán politikai nemzet kétnyelvű és kétkulturájú” (Miller 1997: 88). A másik szerint a kétnyelvű modell nem működhet az orosz és az ukrán etnikum közötti éles határvonal hiánya,¹ a kultúrák és nyelvek hasonlósága, a mai Ukrajna területei jelentős részének orosz fennhatóság alatt eltöltött hosszú története, valamint Oroszország földrajzi közelsége miatt, ahol a politikusok egy része folyamatosan megkérdőjelezi például azt is, hogy az ukrán önálló nemzet, illetve önálló nyelv lenne (Yekelchuk 2010: 286–8). Ebből a perspektívából szemlélve sokak szerint Ukrajnában csak az egynyelvű nemzetállami modell lehet megoldás.

Az 1989-ben (még a függetlenné válás előtt) elfogadott nyelvtörvény² a nyelv és a nemzet egyértelmű összekapcsolásával azonban már jóval korábban kijelölte Ukrajna útját. A jogszabály – amely egyetlen államnyelvként definiálta az ukránt – Bilaniuk (2003: 50) szerint az egyik első lépés volt Ukrajna deszovjetizálása és függetlensége felé. A nemzetiek szerint Ukrajna *de jure* egynyelvűségének kodifikálása a szovjet oroszosításra adott adekvát válasz volt. Ugyanakkor a jogszabály mégis kompromisszum, hiszen – ne feledjük, még a Szovjetunió belüli Ukrajnában – az orosz a népek közötti érintkezés nyelveként nevezte meg.

¹ „A keleti szláv ukránok és oroszok között az etnikai határok sem húzhatók meg pontosan” (Brunner 1995: 27).

² Закон України про мови в Українській РСР. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (2015. 02. 09.). A törvény elemzését lásd Beregszászi–Cserniczkó 2003.

A függetlenség elnyerése után az első két államfő, Leonyid Kravcsuk (1991–1994) és Leonyid Kucsma (1994–2004) is azt az elvet képviselte, hogy a nemzeti lét alapvető szövege a nyelv. Az 1996-ban elfogadott alkotmány a nyelvtörvényhez hasonlóan egyetlen államnyelvet nevezett meg, többek között Kucsma saját, számára sikert hozó azon választási ígéretével ellentétben, amely szerint az orosz második államnyelv lesz. A helyzet paradoxonja, hogy a 2004-es nancsos forradalom révén hatalomra jutott harmadik államfő, a „nemzeti” Viktor Juscenko (2005–2010) elődeinél kevésbé bizonyult eredményesnek az ukránosításban. A kudarc bizonyítéka egyebek mellett, hogy éppen ebben az időszakban tudott megerősödni a kétnyelvűséget felvállaló Régiók Pártja (Besters-Dilger 2011: 353–61).

A 2006-ban, 2007-ben és 2012-ben is parlamenti választásokat nyerő, 2010-ben a regnáló államfőt, Viktor Janukovicsot győzelemre segítő Régiók Pártja a hatalom megszerzését követően hozzáfogott az alkotmány és a nyelvtörvény átírásához is. Az alkotmányozás kudarcba fulladt, az 1989-es, még a szovjet időkől származó nyelvtörvényt azonban 2012-ben sikerült lecserelni.

2. Az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlamentje) által 2012. július 3-án megszavazott, „Az állami nyelvpolitika alapjairól” című törvény augusztus 10-én jelent meg a *Голос України* [Ukrajna Hangja] című hivatalos lapban, és ezzel hatályba lépett.³ Ahogyan az ukrainai politikában a nagy horderejű kérdések esetében tulajdonképpen megszokott (lásd pl. Fedinec 2012; Tóth 2011), a nyelvtörvényt is politikai háttéralkuk közepette, botrányos körülmények között fogadta el a parlament (Moser 2013), majd hosszú és fordultatos volt az út addig, amíg a megszavazott dokumentumot ellátta kézjegyével Volodimir Litvin, a parlament akkori házelnöke, majd az akkor még hatalma teljében lévő, ám nem sokkal később elkergetett államfő, Viktor Janukovics (Fedinec 2012; Fedinec–Cserniczkó 2012).

A nyelvtörvény – Ukrajna Alkotmánya⁴ 10. cikkelyének az első részével összhangban – az ország egyetlen államnyelveként az ukránt határozza meg. Az alkotmány említett cikkelyének az Alkotmánybíróság által kiadott hivatalos értelmezése szerint⁵ az államnyelv (державна мова) egyben hivatalos nyelv (офіційна мова) is Ukrajnában (Cserniczkó 2013: 260–1). Ugyanakkor az a tény – állapítja meg a taláros testület –, hogy az országnak csupán egyetlen államnyelve van, nem jelenti azt, hogy kizárólag az ukrán nyelv használható hivatalos nyelvi funkcióban. Ennek megfelelően az új nyelvtörvény bizonyos feltételek esetén lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát (Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014; Tóth–Cserniczkó 2013, 2014).

³ A törvény hivatalos ukrán nyelvű szövege: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (2015. 02. 09.). A jogszabályt ismerteti Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2013, Tóth–Cserniczkó 2014.

⁴ Конституція України. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (2015. 02. 09.).

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України від 14. 12. 1999 р. № 10-рп/99. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99> (2015. 02. 09.).

A törvény 7. cikkely 2. része felsorolja azt a 18 nyelvet, amelyek a hatálya alá tartoznak: orosz, belarusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, görög, lengyel, roma (cigány), román, szlovák, magyar, ruszin, karaim és krimcsak. Ezeket a nyelveket – a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájára hivatkozva – „regionális vagy kisebbségi nyelvek”-ként határozza meg. Más nyelvek nem rendelkezhetnek regionális vagy kisebbségi nyelv státusával az országban, a felsoroltak azonban – további határozatoktól, döntésektől, állásfoglalásoktól függetlenül – rendelkeznek ezzel a státusszal.

A legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai alapján nemzetiségi alapon Ukrajna polgárainak 22,18%-a (10 699 209 fő), anyanyelv szerint viszont 32,47%-a (15 663 434 személy) tartozott a kisebbségek közé. Azzal tehát, hogy a jogszabály – a még 1989-ben elfogadott nyelvtörvénnyel és a nemzeti kisebbségek védelméről szóló, 1992-ben hozott törvénnyel,⁶ valamint a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ukrainai ratifikációs jogszabályával⁷ szemben – nem a nemzeti kisebbségek nyelveit védi, hanem a regionális vagy kisebbségi nyelveket anyanyelvként beszélő polgárok nyelvi jogait, jóval szélesebb körre terjed ki a hatálya. A törvényben megnevezett 18 regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek száma a 2001-es census adatai alapján összesen 15 318 855 fő volt, és ezzel Ukrajna lakosságának 31,75%-át tették ki. Azoknak a nyelvi kisebbségeknek a nyelvi jogait, amelyek anyanyelve nem tartozik az állami nyelvpolitika alapjairól szóló jogszabály hatálya alá (az ország lakosságának 0,3%-a), Ukrajna nemzeti kisebbségeiről hozott törvénye védelmezi. A nyelvtörvény három csoportba sorolja az érvényesíthető nyelvi jogokat (Tóth–Cserniczkó 2013: 6–7; 2014: 16–8).

Az elsőbe azok tartoznak, amelyeket a helyi hatalmi szerveknek kötelezően és automatikusan biztosítaniuk kell azoknak a közigazgatási egységeknek a területén, ahol a törvényben felsorolt 18 nyelv közül egy (vagy több) anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot. Az ilyen jogok között van például a helyi államhatalmi és önkormányzati szervek iratainak hivatalos közzététele a kisebbségi vagy regionális nyelven; a hatóságokhoz forduló kisebbségi nyelvet beszélő személyekkel folytatott kommunikációban a hivatalnak a kisebbségi nyelvet kell használnia; a regionális nyelven benyújtott írásbeli beadványokra ugyanezen nyelven kell választ adni; a földrajzi neveket kisebbségi nyelven is fel kell tüntetni stb.

A második csoportba tartozó jogok alkalmazása és annak mértéke az adott adminisztratív egység (megye, járás, település) képviselő-testületének a határozata alapján határozódik meg. Ezek közé tartozik többek között a regionális nyelv használata a helyi hatalmi szervek munkájában, az ügyvitelben és a dokumentációban; a regionális nyelv használata konferenciákon, gyűléseken és egyéb hivatalos összejöveteleken; a hivatalos hirdetések és közlemények terjesztésében,

⁶ Закон України про національні меншини в Україні. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (2015. 02. 09.) A törvény elemzése: Beregszászi–Cserniczkó 2003: 107.

⁷ Закон України про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (2015. 02. 09.). Elemzése: Beregszászi–Cserniczkó 2007, Cserniczkó 2013: 266–79.

valamint az államhatalmi szervek nevének a feltüntetésében, a pecsétek és bélyegek szövegeiben, illetve a formanyomtatványokon stb.

A harmadik csoportba tartozó nyelvi jogok érvényesítése az állampolgárok egyéni és személyes döntésétől függ. Az érintett természetes és jogi személyek szándékától függ például a választási kampányok nyelve; a reklámok, hirdetések nyelvének megválasztása stb. Írásban kérelmezhetik az állampolgárok, ha a személyi igazolványukban és az iskolai végzettségről szóló dokumentumaikban az államnyelv mellett regionális nyelven is szeretnék látni személyes adataikat, de kérvény alapján élhetnek az iskolai oktatás nyelve megválasztásának jogával is.

A törvény lehetőséget biztosít a helyi önkormányzatoknak arra is, hogy a saját belátásuk alapján dönthessenek a törvény által kilátásba helyezett intézkedések végrehajtásáról az olyan nyelvek esetében, amelyek az adott területen hagyományosan használatosak, ám anyanyelvi beszélőinek aránya kisebb, mint 10%. Ez a lehetőség azonban kizárólag azon nyelvek esetében áll fenn, amelyek szerepelnek a 7. cikkelyben felsorolt 18 nyelv között.

A törvény kötelezte az ukrán statisztikai hivatalt, hogy a törvény hatálybalépésétől számított három hónapon belül tegye hozzáférhetővé a megyei, járási és települési önkormányzatok számára a népszámlálásnak a lakosság anyanyelvi összetételére vonatkozó adatait.⁸

Bár országosan az orosz anyanyelvűek aránya 29,59%, a jogszabály alkalmazását csak megyei, járási és települési szinten írja elő a törvény. Hiába haladja meg tehát jelentősen az orosz anyanyelvűek aránya a 10%-ot Ukrajnában, országos szinten csak egy államnyelv és hivatalos nyelv van: az ukrán. A jogalkotók azzal, hogy az ukránt egyetlen államnyelvként határozták meg, az oroszoknak pedig sem második államnyelvi, sem pedig az egész országra kiterjedő hivatalos nyelvi státuszt nem biztosítottak, ugyanakkor az ország jelentős részén az orosz mégis hivatalos nyelv lett, kísérletet tettek arra, hogy konszenzust teremtsenek.

Az alsóbb (megyei, járási, települési) szinteken összetett a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazása: a jogszabály ugyanis egymástól nagyon eltérő számú és helyzetű nyelvi közösségre terjed ki (1. ábra). A legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai szerint az országban élő nem ukrán anyanyelvűek között 91,13% az orosz és mindössze 8,87% az egyéb nyelvet anyanyelvként beszélők aránya (1. táblázat). Az orosz ajkúak csoportja tehát jelentős mértékben kiemelkedik a többi nyelvi közösség közül. Ez nem csupán az orosz anyanyelvűek száma tekintetében van így: az orosz nyelv az ország jelentős részén a leggyakrabban használt nyelv. Az ország függetlenné válásáig az orosz a Szovjetunió domináns nyelve volt Szovjet-Ukrajna területén is, és ezt a pozícióját az ország számos régiójában (főként a déli és keleti területeken, de számos tekintetben a fővárosban, Kijevben is, lásd pl. Zalizniak–Masenko 2001) máig őrzi. Az ország lakosságának jelentős része az orosz nyelvet használja a mindennapokban (Besters-Dilger ed. 2008, 2009; Majboroda et al. eds. 2008; Vorona–Sulha eds. 2007).

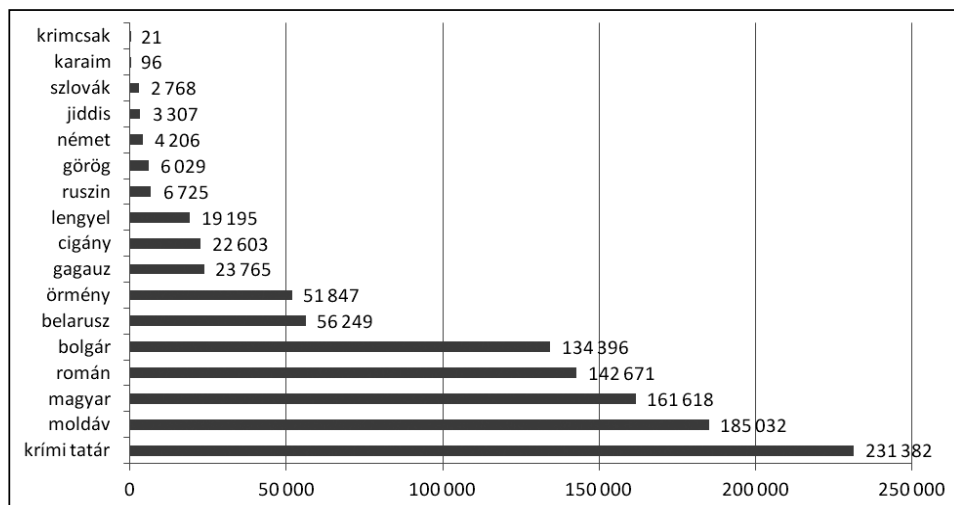
⁸ Ezek az adatok a hivatalos honlapján megyei, járási és települési szinten elérhetők: <http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015. 02. 09.).

1. táblázat. *A nem ukrán anyanyelvű állampolgárok Ukrajnában a 2001-es népszámlálás adatai alapján*

Nem ukrán anyanyelvű	Fő (%)	Ebből az anyanyelvre:	Fő	Az összlakosság %-ában	A kisebbségek %-ában
Összesen	15 663 434	orosz	14 273 670	29,59	91,13
	(32,47%)	egyéb	1 389 764	2,88	8,87

A többi, nem orosz anyanyelvű nyelvi kisebbség között is jelentős eltérések vannak számosságukat, illetve nyelvüknek a nyilvános közéletben, az oktatásban, a kultúrában történő használatát tekintve egyaránt. Csupán a krími tatár anyanyelvűek száma haladta meg a 200 ezer főt, és mindössze a moldáv, a román, a magyar és a bolgár anyanyelvi beszélői érték el a 100 ezres létszámot. A karaimot és krimcsakot anyanyelvként beszélők száma 100-nál kevesebb volt (1. ábra).

Vannak, akik szerint a kisebbségek számára széles nyelvhasználati jogokat biztosító törvény elfogadásával Ukrajna tett egy lépést az európai jogharmonizáció és az ország nyelvi helyzetének megoldása felé. Többen azonban csupán a 2012-es őszén esedékes parlamenti választások miatt hozott populistá fogásnak, illetőleg az orosz nyelv pozícióinak megerősítésére, az államnyelv helyzetének megrendítésére irányuló eszköznek tekintették a nyelvtörvény elfogadását, amely valójában semmilyen gyakorlati jelentőséggel nem bír a valódi nyelvi kisebbségek számára (Fedinec 2012: 115; 2013: 86). Kétségtelen, hogy a kis nyelvi közösségek (pl. a karaimok, a krimcsakok) csupán az egyéni kérelem alapján biztosított nyelvi jogaikkal tudnak élni, hiszen egyetlen közigazgatási egység vagy település területén sem érik el a 10%-os arányt. Több régióban azonban az oro-

1. ábra. *A nyelvtörvény által regionális vagy kisebbségi nyelvnek minősített nyelvek anyanyelvi beszélőinek száma a 2001-es census adatai alapján (az orosz anyanyelvűek nélkül)*

szokon kívül más közösségek is élhetnek a nyelvtörvényben kodifikált jogaikkal. Például Csernyivci megyében a román, Odessza megyében a bolgár, a moldáv és a gagauz, Kárpátalján a magyar és a román anyanyelvűek érik el a 10%-os küszöböt nem csupán települési szinten, hanem egyes járásokban is. Kárpátalján a szlovák, a német, a cigány, az orosz és a ruszin anyanyelvűek is elérik a 10%-os arányt egy vagy több településen, a magyar anyanyelvűek aránya pedig megyei szinten, továbbá négy járásban is magasabb, mint a lakosság tizede (Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014: 10–7; Tóth–Cserniczkó 2014: 133–9).

Persze az is tény, hogy Ukrajnában az orosz anyanyelvűek aránya éri el a legtöbb közigazgatási egység területén a törvényben megszabott 10%-os határt. Az Alkotmány 133. cikkelye értelmében a törvény elfogadásakor Ukrajna közigazgatásilag 24 megyére, a Krími Autonóm Köztársaságra, valamint Kijev fővárosra és Szevasztopol városra tagolódott. A hivatalos népszámlálási adatok szerint 24 megyéből 11-ben haladta meg az orosz anyanyelvűek aránya a 10%-ot. Emellett Kijevben (25,27%) és Szevasztopolban (90,56%) szintén magasabb volt az orosz ajkúak aránya 10%-nál. A Krími Autonóm Köztársaságban az orosz (76,55%) és a krími tatár (11,33%) anyanyelvűek részaránya egyaránt nagyobb volt, mint 10%. Csernyivci megyében a román anyanyelvi beszélői (11,85%) érték el a 10%-os küszöböt. Kárpátalján pedig a magyar anyanyelvűek aránya csaknem 13%-os volt. A nyelvtörvény alapján tehát országos szinten az egyetlen államnyelv az ukrán maradt ugyan, ám Ukrajna területének felén az orosz – beleértve a fővárost is – gyakorlatilag a hivatalos nyelv státuszával rendelkezett (2. ábra).

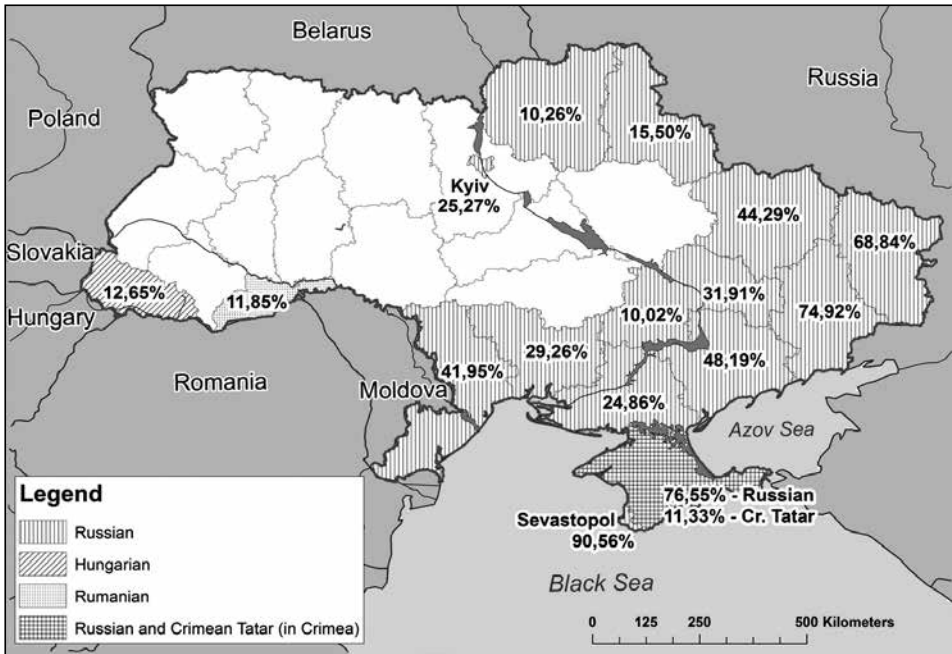
A nyelvtörvénynek számos ellenzője volt, az ukrán nyelvet az oroszosítástól féltők utcai demonstrációkon tiltakoztak elfogadása ellen. A nyelvi kérdés megnyugtató rendezését tehát nem hozta meg az új jogszabály.

3. Amikor kiderült, hogy Janukovics elnök nem fogja aláírni Vilniusban az Európai Unió és Ukrajna közötti társulási megállapodást, illetve a szabadkereskedelmi egyezményt, Kijevben 2013. november 23-án tüntetések kezdődtek. A főváros főterén¹⁰ kibontakozott tiltakozások egy ideig békésen zajlottak. November 30-án a rendőrség indokolatlanul brutális beavatkozása a langyos tiltakozást országos megmozdulássá terebélyesítette. 2014. január 16-án az elnök mögött álló parlamenti többség drasztikus törvényeket hozott az állampolgárok gyülekezési jogának korlátozására. Ennek hatására a tüntetés halálos áldozatokkal járó, kontrollálatlan erőszakhullámba torkollott. 2014. január 28-án lemondott Mikola Azarov kormányfő, február 22-én pedig Viktor Janukovics elmenekült az országból.

A parlamentben azonnal gyors ártrendeződés következett be. Ugyanazokkal a képviselőkkel, de más pártszínekben az új parlamenti többség már másnap, 2014.

⁹ A régióknál az adott kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek arányát tüntettük fel. A térképet Molnár D. István készítette.

¹⁰ Kijev központi terének neve ukránul *майдан Незалежності* (Függetlenség tere), ám a főváros lakosai leggyakrabban *Майдан* (Tér) néven emlegetik, ezért a híradásokban is gyakran *Majdanként* szerepelt. Innen ered a mozgalomnak a sajtóban gyakran használt elnevezése, az *Euromaidan* (Євромайдан).

2. ábra. Ukrajna legmagasabb szintű közigazgatási egységei, ahol a 2001-es census hivatalos adatai alapján egy (vagy több) regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya elérte a 10%-ot⁹

február 23-án – a Batykivcsina [Haza]¹¹ frakciójához tartozó Vjaceszlav Kirilenko képviselő előterjesztésére – az új nyelvtörvény eltörléséről fogadott el jogszabályt.¹² Oroszország azonnal bejelentette: védelmébe veszi az ukrain orosz anyanyelvű közösséget, megvédi őket az ukrán nacionalizmustól. Az 1954-ben a Szovjetunió belüli az Orosz Föderációtól az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolt Krími Autonóm Köztársaság területén már aznap megjelentek az orosz hadsereg felségjelzés nélküli fegyveresei, a közbeszédben zöld emberkékként emlegetett katonák.¹³

Az Ukrajna elnöki posztját és a parlament házelnöki tisztjét akkor egy személyben ideiglenesen betöltő Olekszandr Turcsinov – nyilván nem függetlenül a fentiekől – február 27-én úgy döntött, nem írja alá a 2012-es nyelvtörvényt hatályon kívül helyező dokumentumot, és az nem lépett hatályba. Az állami nyelvpolitika alapjairól 2012-ben hozott törvény (vagyis a nyelvtörvény) tehát (egyelőre?) továbbra is hatályos.

¹¹ A párt egyik vezetője a kijevi tiltakozások eredményeként a börtönből közvetlenül azelőtt szabadult Julija Timosenko volt miniszterelnök. Ennek a parlamenti pártnak volt a tagja Arszenyij Jacenyuk, a(z akkor még ideiglenes) kormányfő is.

¹² Ukraine abolishes law on languages of minorities, including Russian (23. 02. 2014.). http://rbth.co.uk/news/2014/02/23/ukraine_abolishes_law_on_languages_of_minorities_including_russian_34486.html.

¹³ 2014. március 16-án a Krím-félsziget lakosai orosz támogatással szervezett népszavazáson nyilvánították ki, hogy csatlakozni szeretnének Oroszországhoz, amely március 18-án Moszkvában aláírt szerződéssel csatolta a Krímet az ország területéhez.

A nyelvtörvény hatályon kívül helyezése helyett Turcsinov javaslatot tett egy új nyelvtörvény kidolgozásával megbízandó munkacsoport kialakítására.¹⁴ A parlament március 4-i ülésén határozott a nyelvtörvényt előkészítő ideiglenes eseti bizottság¹⁵ létrehozásáról.¹⁶ A 11 tagú bizottságban minden akkori parlamenti frakció képviselői helyet kaptak. Elnöke Ruszlan Kosulinszkij, a parlament egyik alelnöke, a szélsőjobboldali Szvoboda [Szabadság] Párt képviselője lett. A tagok között szerepelt Musztafa Dzsemilev, a krími tatár, Ivan Popescu, a román és Gajdos István, a magyar közösség tagja is, mindhárman parlamenti képviselők.¹⁷

A bizottság összesen öt ülést tervezett, amelyek közül azonban háromra – mert a bizottság tagjai a határozathozatalhoz nem elegendő számban jelentek meg – nem kerülhetett sor.

Március 4-i első ülésén a bizottság arról döntött, hogy a képviselők javaslati alapján szakértőket (köztük nyelvészeket, irodalomárokat, művészeket) kér fel Ukrajna egész területéről, hogy vegyenek részt a munkában.¹⁸ Az egy hét múlva sorra kerülő ülésen többségi szavazással úgy határoztak, hogy nem dolgoznak ki új jogszabálytervezetet, hanem egy korábbi, a független Ukrajna első elnöke, Leonyid Kravcsuk által vezetett munkacsoport által kidolgozott tervezetet tekintik alapnak.¹⁹ Ezt a csoportot még Janukovics kérte fel 2012 végén arra, hogy „tökéletesítse” az új nyelvtörvényt.²⁰ A bizottság létrehozásának kiváltó oka az ország jelentős részén kibontakozott nyelvtörvény elleni tiltakozáshullám volt.²¹

Kosulinszkij a parlament április 11-i ülésén bejelentette, hogy a bizottság a Kravcsuk vezetésével kidolgozott nyelvtörvénytervezetet tekinti vitaalapnak. A tervezethez a bizottság egyes tagjai és több felkért szakértő számos kritikai kommentárt fűzött (Hodinka 2014).²² Kosulinszkij szerint a tervezet szövegét a parlamenti vita előtt elküldik véleményezésre a Velencei Bizottsághoz, az EBESZ-hez, az Európa Tanácshoz, valamint minden ukrainai nemzeti kisebbség képviselőihez.²³ 2014 áprilisában azonban az újabb belpolitikai fejlemények az új nyelvtörvény ügyét háttérbe szorították: az orosz hadsereg támogatásával a kelet-ukrainai Donyeck és Luhanszk megyékben fegyveres konfliktus tört ki. A nemzetközi sajtóban eufemisztikusan „ukrán válságnak” nevezett háború összeadódott az ország rendkívül súlyos gazdasági helyzetével és kiegyensúlyozatlan belpolitikai viszonyaival.

¹⁴ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/88685.html> (2014. 10. 18.).

¹⁵ Ukránul: Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України з підготовки нової редакції закону про розвиток та застосування мов в Україні.

¹⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-18> (2015. 02. 05.).

¹⁷ Dzsemilev az akkori kormánypárt, azaz a Batykivcsina frakciójának tagja volt. Popescu és Gajdos eredetileg a Régiók Pártja listáján jutott a parlamentbe, de a Janukovics hatalma elleni tüntetések során mindketten kiléptek a frakcióból. Előbbi akkor frakción kívüli, utóbbi pedig az új kormány megalakulása után létrejött Szuverén Európai Ukrajna képviselőcsoport tagja volt.

¹⁸ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89010.html> (2015. 02. 09.). A tanulmány egyik szerzőjét, Cserniczkó Istvánt, valamint Tóth Mihály ukrainai magyar kutatót, politikust is szakértőnek kérték fel.

¹⁹ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89249.html> (2015. 02. 09.).

²⁰ <http://tyzhden.ua/News/57359> (2015. 02. 09.).

²¹ Lásd például: <http://www.unian.ua/politics/669714-aktsiji-proti-movnoho-zakonu-vidbuyayutsya-v-bagatoh-mistah-ukrajini.html> (2015. 02. 09.).

²² <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/90599.html> (2015. 02. 09.).

²³ <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5239.html>. (2015. 02. 09.).

4. 2014 tavasza óta Ukrajna keleti vége lángokban áll. Április 7-én a Donyecki Népköztársaság, 27-én pedig a Luhanszki Népköztársaság kiáltotta ki függetlenségét. A keleti megyékben kialakult, fegyveres akciókkal kísért szeparatista megnyilvánulásokra reakcióként a kijevi hatalom 2014. április 14-én elindította az „Antiterrorista Operáció” (ATO) néven emlegetett háborút a kelet-ukrajnai szakadárók és az őket felségjelzés nélkül támogató orosz katonák ellen. Május 11-én a szakadár köztársaságok népszavazáson erősítették meg a szuverenitást. A nyelvpolitika kérdése azonban – amint azt a 2014. februári események is mutatják – még a háborús helyzetben is szimbolikus jelentőséggel bír Ukrajnában. Ebben a játszmában pedig a 2014. május 25-i elnökválasztás révén államfővé vált Petro Porosenko – elődeihez hasonlóan (lásd Csernicskó 2013: 336–9) – kényes egyensúlyozásra kényszerül.

Miután a 2014. október 26-án megtartott parlamenti választásokon a mögötte álló párt (Petro Porosenko Blokk) csak a második helyen végzett az akkor még csupán ideiglenes miniszterelnök, Arszenyij Jacenyuk vezette Népfront mögött, az elnöknek még úgy sem biztos a belpolitikai háttere, hogy az egyéni körzetekben mandátumhoz jutott képviselőkkel együtt pártja a legnagyobb frakcióval rendelkezik a Legfelsőbb Tanácsban. Az elnök úgy próbálja az ország egységéért kiálló, a nemzeti érdekekből (és az ország területéből) nem engedő, határozott elnök képét sugározni, hogy közben kompromisszumkészséget kell tanúsítania a jelentős részben oroszok lakta keleti és déli országrészek irányába is.

Porosenko a megválasztását követő beszédében, illetve újrakezdésében tett is gesztusokat az orosz ajkú ukrán állampolgárok irányába azzal, hogy beszédei egy pontján orosz nyelvre váltott. Nyilatkozataiban azt is kijelentette, hogy oroszul ugyanúgy szeretik Ukrajnát, mint ukránul.²⁴ Támogatója volt annak a mozgalomnak is, amely a mély válságban lévő országban azzal próbálta csökkenteni a feszültséget, hogy két nyelven: ukránul és oroszul jelenítette meg plakátokon, hirdetőtáblákon, szórólapokon, az országos televíziós csatornák képernyőinek sarkában, videoklipeken²⁵ vagy éppen az Ukrajnában az egyik legnépszerűbb közösségi hálón külön oldalt kapott²⁶ „Єдина країна – Єдина страна”, azaz *egyesítés ország szlogent*.

A magát a nemzeti oldalra pozicionáló értelmiségi körökből azonban emiatt sorozatos támadások érik az elnököt. Az egyik ismert kijevi nyelvész, Larysa Masenko²⁷ például egy nyelvpolitikai kérdéseket rendszeresen megvitató internetes portálon kijelentette: „A manapság elterjedt »Єдина країна – Єдина страна« jelszó hibás: valóságosan fixálja a kétnyelvűséget országos szinten, vagyis megerősíti az orosz mint második államnyelvet. Vagyis nem egyesíti, hanem széttagolja az országot. Azt mondva, *Єдина страна*, azaz oroszul fordulva a keletiek felé

²⁴ <http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/23/7035607/> (2015. 02. 11.), <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/porosenko-kesz-nepszavazasra-bocsatani-az-orosz-allamnyelvre-emeleset-es-ukrajna-federalizaciojat/> (2015. 03. 31.).

²⁵ https://www.youtube.com/watch?v=O_FfRvzZSv8 (2015. 02. 11.).

²⁶ <http://vk.com/ukrone> (2015. 02. 11.).

²⁷ Masenko tagja volt annak a szakértői bizottságnak is, amelyet Turcsinov kezdeményezésére hoztak létre 2014 tavaszán egy új nyelvtörvény kidolgozása céljából.

azt bizonyítjuk, hogy az ukrán, amely a nemzet egyesítésének sajátos szimbóluma, nem kötelező, még az elnök számára sem, ezzel eláruljuk azokat az ukránokat, elsősorban Keleten, akik az orosz környezet folyamatos nyomása ellenére is hűségesek saját nyelvükhöz” (Masenko–Orel 2014).

Az orosz ajkúak felé tett gesztusokkal egy időben azonban Porosenko a nyugati területek megnyugtatása céljából többször is határozottan kijelentette: az országnak egyetlen államnyelve van és lesz: az ukrán. Szimbolikus, hogy ezt a kijelentését 2015. február 11-én is megismételte a kormány kibővített ülésén:²⁸ mindössze néhány órával azelőtt, hogy elindult volna Minszkbe, ahol döntő jelentőségű tárgyalásokon vett részt Németország, kancellárja, Angela Merkel, valamint Franciaország és Oroszország elnöke, François Hollande és Vlagyimir Putyin társaságában a fegyverszünet és az ukrajnai béke esélyeiről. Az üzenet világos volt: lehet, hogy kompromisszumokra kényszerül az elnök Minszkben, de az ukrán nyelv (mint az ukrán nemzet legfőbb szimbóluma) ügyében nem enged.

5. 2015 húsvétja előtt egy héttel egyértelmű, hogy a 2012-ben elfogadott nyelvtörvény nem vált a konszolidáció és a kompromisszum alapjává. A nyelvkérdés Ukrajnában hagyományosan átpolitizált, érzelmileg telített, számtalan szimbolikus réteg rakódik rá (Cserniczkó 2013: 237–80). Az ukrán és orosz nyelv státusa, helyzete állandó ürgy az orosz–ukrán politikai, gazdasági, kulturális és ma már sajnos katonai konfliktusokban. A Krím félsziget Oroszország általi annektálása, a kelet-ukrajnai megyékben fennálló fegyveres konfliktus után bármiféle kompromisszum reménye egyre halványul.

A nyelvi konfliktusok szinte soha sem nyelvi eredetűek. A nyelvpolitikai döntéseket „politikai-ideológiai, és nem nyelvi tényezők motiválják, sőt, a nyelvet sokszor pusztán ürügyként használják a politikai szereplők arra, hogy politikai célokat, például valamilyen társadalmi ártrendeződést érjenek el, vagy konzerváljanak egy nekik kedves állapotot” (Sándor 2014: 354). Nyilvánvalóan ez a helyzet Ukrajnában is. A függetlenné válás óta látszólag a nyelvi kérdésben egymásnak feszülő politikai táborok valójában a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális erőforrások fölötti kontroll miatt kerültek szembe egymással. A felszínen a nyelvek státuszára irányuló éles viták a nemzetépítés módozatairól, a társadalmi státusról, a politikai és gazdasági erőviszonyokról: valójában a hatalomról szólnak.

Az Ukrajna régiói közötti ellentétek hátterében azonban jóval hangsúlyosabban vannak jelen a történelmi múltból, a gazdasági különbségekből fakadó konfliktusok, mint az etnikai és nyelvi alapú szembenállás (Karácsonyi et al. 2014). A független Ukrajnában nem találtak olyan egyesítő kapcsolódási pontot, amelyre alapozva csökkenteni lehetett volna az országot megosztó szakadékokat (Fedinec 2012, 2013). Bowering (2008: 55) szerint az országban a szovjet múlt az egyetlen közös pont a kollektív emlékezetben, amelynek megítélése azonban gyökeresen eltér a nyugati és keleti régiókban. S hogy ebben a kontextusban milyen irányú nyelvpolitika szolgálhatja a leginkább a társadalmi konszolidációt, azt nem könnyű megjósolni (Ulasziuk 2012).

²⁸ <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/11/7058200/> (2015. 02. 11.).

A belülről feszítő törésvonalakat a kívülről ható erők is fokozták. Egyik oldalról az USA és az Európai Unió, a másiktól pedig Oroszország politikai és gazdasági érdekei gyakorolnak fokozódó nyomást az egymással vetélkedő, korrupt és tehetetlen politikai elitől szenvedő Ukrajnára. Az ilyen kiélezett helyzetben szinte szükségszerű volt a Szovjetunió széthullása után Európa közép- és keleti felében rendezetlenül hagyott etnikai és nyelvi alapú konfliktusok felerősödése a Szovjet-Ukrajna területe mellett a szovjet múlt gazdasági, politikai, kulturális, nemzeti, etnikai és nyelvi problémáit is megőrző Ukrajnában.

SZAKIRODALOM

- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2003. Die Möglichkeiten des Gebrauchs der ungarischen Sprache in der Karpatoukraine de jure und de facto. In: Ferenc Glatz (Hrsg.): *Begegnungen 21.: Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*. Europa Institut Budapest, Budapest, 101–17.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2007. A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrajnai módra. *Kisebbségkutatás* 2: 251–61.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Ferenc Viktória 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest.
- Besters-Dilger, Juliane [Бестерс-Дільгер Ю.] 2011. Нація та мова після 1991 р. – українська та російська в мовному конфлікті. In: Андреас Каппелер (ред.): *Україна. Процеси націотворення*. Видавництво К.І.С. Київ, 352–64.
- Besters-Dilger, Juliane [Бестерс-Дільгер, Ю.] (ed.) 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”. Київ.
- Besters-Dilger, Juliane (ed.) 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Bilaniuk, Laada 2003. Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society* 32: 47–78.
- Bowring, Bill [Баурінг Б.] 2008. Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов’язання і український закон та законодавство. In: Juliane Besters-Dilger (ed.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”. Київ. 55–95.
- Brunner, Georg 1995. *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*. Teleki László Intézet, Budapest.
- Cserniczkó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fedinec Csilla 2012. Ukrajna helye Európában és a magyar–ukrán kapcsolatok két évtizede. *Külügyi Szemle* 2012/tél: 99–123.
- Fedinec Csilla 2013. Ukraine’s Place in Europe and Two Decades of Hungarian-Ukrainian Relations. *Foreign Policy Review* 1: 69–95.
- Fedinec Csilla – Cserniczkó István 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 3: 568–88.
- Hodinka Antal Intézet 2014. Megvan az új nyelvtörvény tervezete. Kárpátalja.Ma. Kárpátaljai magyar hírportál 2014. március 13. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/megvan-az-uj-nyelvtorveny-tervezete/> (2015. 03. 31.).
- Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László 2014. East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin* 2: 99–134.
- Majboroda, Oleksandr et al. [Майборода О., Шульга М., Горбатенко В., Ажнюк Б., Нагорна Л., Шаповал Ю., Котигоренко В., Панчук М., Перевезій В.] eds. 2008. *Мовна ситуація*

- в Україні: між конфліктом і консенсусом. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ.
- Masenko, Larusa – Orel, Maya [Масенко Л. – Орел М.] 2014. Нам потрібен мовний кордон із Росією. Сучасна мовна політика в Україні очима соціолінгвіста. *Портал мовної політики* 2014. december 26. <http://language-policy.info/2014/12/nam-potriben-movnyj-kordon-iz-rosijeyu-suchasna-movna-polityka-ukrajini-ochyma-sotsiolinhvista/> (2015. 02. 11.).
- Miller, Alexei [Миллер А.] 1997. Украина как национализирующееся государство. *Pro et Contra* 2: 85–98.
- Moser, Michael 2013. *Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich (25 February 2010–28 October 2012)*. ididem–Verlag, Stuttgart.
- Sándor Klára 2014. *Határtalan nyelv*. Szak Kiadó, Bicske.
- Tóth Mihály 2011. Az 1996. évi ukrán alkotmány megszületése. *Pro Publico Bono. Állam- és Közgazdaságtudományi Szemle* 1: 85–96.
- Tóth Mihály – Cserniczkó István [Товт М. – Черничко С.] 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина», Киев.
- Tóth Mihály – Cserniczkó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- Ułasiuk, Iryna 2012. The Ukrainian Language: what does the future hold? (A Legal Perspective). In: Antoni Milian-Massana (ed.): *Language Law and Legal Challenges in Medium-Sized Language Communities. A Comparative Perspective*. Institut d'Estudis Autònomic. Barcelona, 25–51.
- Vorona, Valerii – Shulha, Mykola [Ворона В. – Шульга М.] eds. 2007. *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Інститут соціології НАН України, Київ.
- Yekelchuk, Serhy [Екельчук С.] 2010. *История Украины. Становление современной нации*. К.І.С. Киев.
- Zalizniak, Hanna – Maszenko, Larisza [Залізник Г. – Масенко Л.] 2001. *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдеший*. Виданичий дім „КМ Академія”, Київ.

Cserniczkó István
 egyetemi docens
 П. Рákóczy Ferenc
 Kárpátaljai Magyar Főiskola

Fedinec Csilla
 tudományos főmunkatárs
 MTA TK
 Kisebbségkutató Intézet

SUMMARY

Cserniczkó, István – Fedinec, Csilla

Language policy in Ukraine, March 2015

Ukraine, independent since 1991, has recently been experiencing the greatest crisis of her history. The conflicts have a number of severe reasons. The language divide in the country plays a crucial role in the political and military crisis which even threatens Europe's safety. A significant proportion of Ukraine's population use both Ukrainian and Russian on a regular basis. This paper presents how Ukraine's political elite wished to settle the language issue by adopting a law regulating the use of these two languages. The analysis makes the trajectory of the Ukrainian language policy transparent from the last years in the Soviet Union up to the first military conflicts.

Keywords: Ukraine, language policy, language situation, language law, language conflict, military conflict